

“Tralos pasos do mestre”: unha proposta didáctica para o tratamento da represión da memoria

REVISTA GALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 34-36

Iria Morgade Valcárcel

Universidade de Santiago de
Compostela

iria.mval@gmail.com

Esta proposta educativa tivo o seu punto de inicio nunha experiencia propia, a do descubrimento da vida e da morte do meu bisavó, Bernardo Mato Castro^[1]. Nese momento profundei no coñecemento do seu asasinato a mans dos falanxistas tralo golpe de 1936, pero sobre todo descubrín unha vida, descoñecida para fillos e netos. Foi daquela cando experimentei en carne propia o que xalera en ducias de libros, cando o que coñecía na teoría transcendeu para producir cambios nas

miñas propias perspectivas vitais. Fun consciente da orfandade que tiña a aldea de Mato e as súas xentes do ocorrido alí antes do 36 e tamén durante os momentos de agonía e terror. Orfandade que era enterramento de recordos que seguen vivos, que son silencios e ata esquecemento nos lugares onde os maiores xa morreron.

Este foi o temón que guiou a miña decisión de levar este fenómeno á aula na miña primeira experiencia como docente. Co obxectivo de que o alumnado chegase a esa conciencia tamén, unha conciencia do propio pasado, traumático, maquiñado e retocado polos diferentes discursos ata a actualidade.

[1] O presente artigo baséase no estudo Morgade Valcárcel, I. (2017). “Tras las huellas del maestro”: Una propuesta didáctica para el tratamiento de la represión de la memoria en el aula. *Didáctica de las Ciencias Experimentales y Sociales*. 3-23.

Cadro 1

Facelos partícipes da historia para que así, dende a implicación persoal, puidesen chegar a sentirse responsables do pasado, do presente e tamén do futuro.

A proposta constrúese en base a unha perspectiva histórica determinada dende a cal comprender este fenómeno da “represión da memoria”: a teoría da negación do xenocidio (Míguez, 2014). Entendemos así que a violencia exercida tralo golpe tivo un carácter xenocida que condicionou a evolución e a configuración da sociedade ata a actualidade. Deste modo non só se reprimen os records sobre as dinámicas violentas dos golpistas e franquistas, senón tamén sobre o proceso mobilizador anterior a este. Producindo unha desconexión a nivel individual da historia e do noso lugar nela como protagonistas, vivindo nun presente desvinculado do tempo, con lugares e familias sen historia.

Co obxectivo de conseguir que o alumnado fose consciente de todo isto resultaba necesario levar á aula esa memoria mutilada e convertela en obxecto de estudo. Para iso empregáranse as historia de vida, a historia local e a análise de fontes históricas. A proposta chámase “Tralos pasos do mestre” polo papel central dunha vítima, o meu propio bisavó^[2]. Para acadar as metas expostas séguese o esqueleto ilustrado no cadro 1.

ESTRUTURA DA PROPOSTA DIDÁCTICA

Mediante un formato cinematográfico, dende a morte pásase á vida dos que morreron ata volver a chegar de novo a esa morte, perseguindo unha explicación global dun proceso que atenda aos obxectivos dunha lóxica asasina e exterminadora. O inicio, denominado “Shock: a morte”, presenta os feitos significativos da represión franquista

[2] No caso que nos ocupa, a aplicación realízase nunha aula de 1º de Bacharelato do IES Torrente Ballester (Pontevedra) formada por 29 alumnos e alumnas.

ta mediante casos concretos e formúlase a cuestión básica que vertebra a proposta: por que se orixinou esta represión se en Galicia non se produciu unha Guerra Civil en sentido estrito? Na seguinte parte, “A vida das vítimas”, viáxase atrás no tempo, estilo *flashback*, coa vista posta nos asasinatos nos que tamén se acaba coa vida que tivo esa persoa, as súas experiencias e as súas accións. Esta parte, polo tanto, axudará á propia construción da represión franquista e tentarase responder á pregunta: Que ocorre en Galicia antes do 36?

Para isto decídese empregar unha desas vidas case borradas por completo do recordo colectivo, como forma de chegar a entender que era o que quería eliminar exactamente esa represión: a mobilización política anterior. Decídese, pois, que esa vítima fose Bernardo Mato e que el actuase como fío condutor da historia do primeiro terzo do século XX, centrándose na

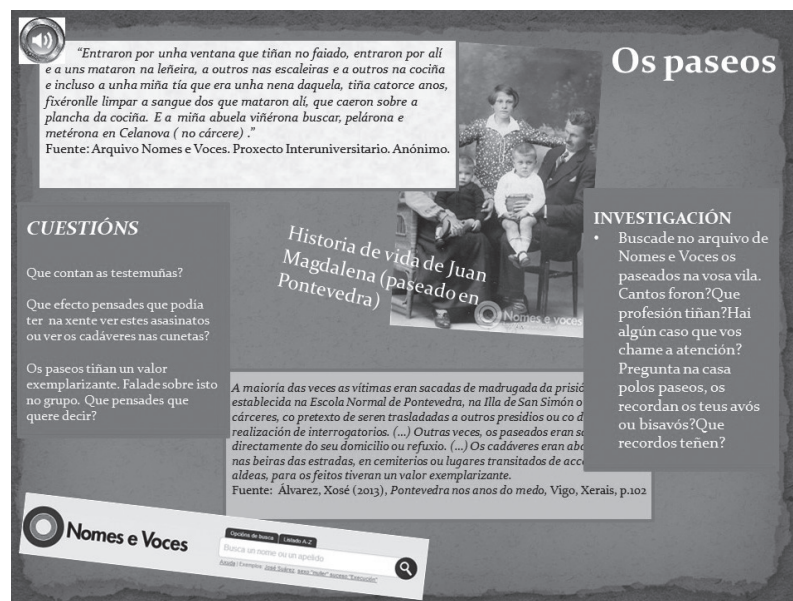
evolución da orde social cara á politización da vida pública.

A última “vértebra” da proposta céntrase no estudo do fenómeno da violencia fascista tentando atender ao como e ao por que. Iníciase a través do asasinato de Mato e da narración do golpe de estado en Pontevedra. A continuación serían os estudantes quen investigasen mediante unha actividade consistente no traballo en grupos, no que cada un contaría cun *dossier* (do que ofrecemos unha pequena mostra no cadro 2) formado por diferentes materiais relacionados cunha temática: os paseos, os xuízos, as vítimas, os perpetradores, a extensión do horror, a represión social e a represión da muller.

Cada *dossier* estaba formado por diversos materiais, como fontes orais e historias de vida, e instrucións para a busca no arquivo *Nomes e Voces*^[3].

[3] O Proxecto de Investigación “Nomes e Voces” ten como obxectivo estudar a represión en Galicia durante a Guerra Civil e o franquismo. Conta cun arquivo de vítimas presente na web: www.nomesevoces.net.

Cadro 2

O resultado na aula non puido ser máis gratificante: todos os grupos decidiron pola súa propia conta ampliar a investigación, tanto amosando novas testemuñas como profundando na historia de Pontevedra. Para comprender esta motivación pensamos que debemos atender certos elementos:

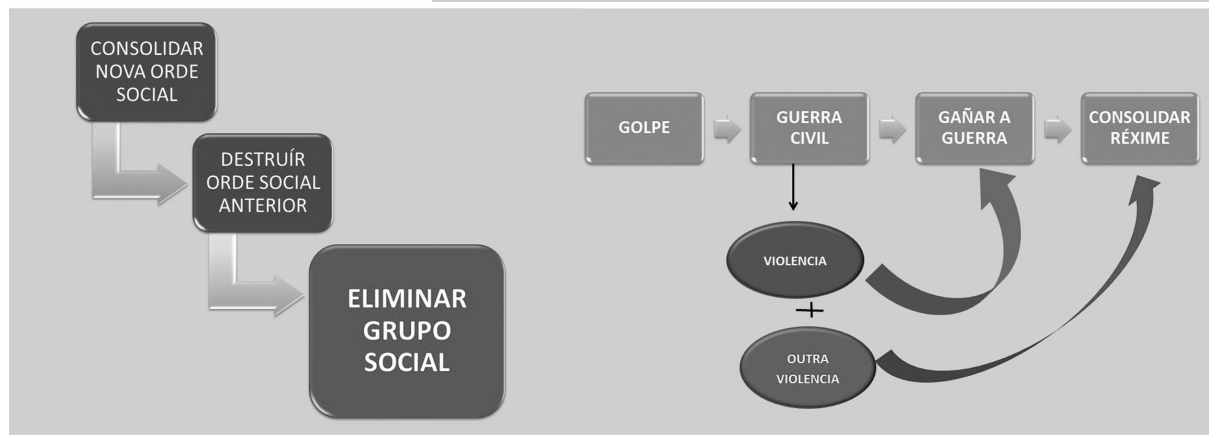
-A utilidade da ferramenta virtual *Nomes e Voces*, que os facía acceder a información e descubrila por eles mesmos.

- O interese polo que ocorreu en Pontevedra^[4].

- As historias de vida: fixéronlles sentir que estaban tratando asuntos relevantes, vidas de persoas.

Tras este exercicio, a proposta pasa a abordar o tránsito do concreto ao xeral. Para iso empréganse esquemas visuais como o amosado no cadro 3. O que se completa coa lectura de textos adaptados dos principais historiadores da materia^[5].

Cadro 3

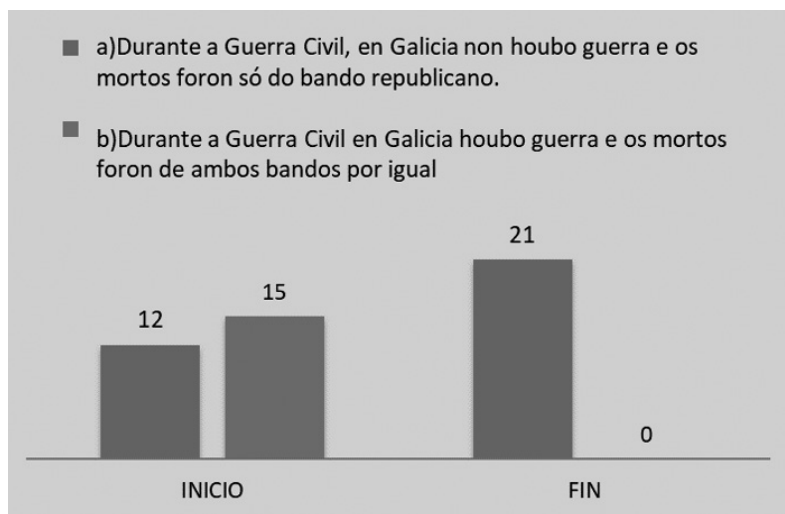
Poderíamos cualificar de moi interesantes os resultados da apli-

[4] Unha alumna, interesada no caso de Alexandre Bóveda, acudiu esa mesma tarde ao lugar onde foi fusilado, mostrándose impresionada por atopar lugares de represión tan preto da casa.

[5] Entre outros Cabana, A. (2006). A memoria tolleita. As pegadas da represión franquista na memoria rural galega. *Grial*, 170, 36-43, e Míguez Macho, A. (2014). *La genealogía genocida del franquismo. Violencia, memoria e impunidad*. Madrid: Abada editores.

cación da proposta na aula. Por un lado, polo cambio de actitude do alumnado con respecto ao inicio da mesma (de repetir a consigna de "reabrir feridas" a ter un papel activo como investigadoras/es desas feridas). Por outro lado, identifícase un cambio significativo nas percepcións do alumnado con anterioridade e posterioridade á aplicación da proposta (como podemos observar no exemplo do Cadro 4).

Cadro 4

Coa vista posta en rachar coa "represión da memoria" lévase á aula a historia oral, as historias de vida e as fontes arquivísticas. Ante o traballo realizado polo alumnado, que se descubría ante si mesmo como investigador da historia traumática da súa vila, fomos plenamente conscientes de que esta proposta pode ser unha ferramenta axeitada para desenvolver as capacidades precisas para ser cidadáns activos e críticos.■

Por outra parte, no referente á xestión do pasado a visión do alumnado evoluciona e, mentres no primeiro cuestionario a maior parte das respostas remítíanos ao dereito da reparación das vítimas, no cuestionario final o dereito dos cidadáns a coñecer os feitos e a frustración ante a impunidad postúlanse como ideas forza.